

Dr Veljko Martinović

PROBLEMI ORGANIZOVANJA ŠUMARSTVA I DRVNE INDUSTRIJE U CRNOJ GORI¹⁾

Šumarstvo i drvna industrija, s obzirom na raspoloživi šumski fond i njegove mogućnosti, dugo vremena su predstavljali, a i danas predstavljaju, okosnicu razvoja Crne Gore, naročito njenog sjevero-istočnog, nerazvijenog dijela. U ovom privrednom kompleksu zaposleno je oko 10.000 radnika, a znatan broj radi u drugim zavisnim djelatnostima. U šumarstvu i drvnjoj industriji danas se ostvaruje oko 5,0% društvenog proizvoda privrede Republike, dok broj radnika koji radi u ovim djelatnostima čini oko 7,0% ukupnog broja zaposlenih u privredi. Ranije, dok je privreda bila nerazvijena, to učešće ovih djelatnosti bilo je znatno veće. Ako se imaju u vidu pozitivni uticaji i doprinosi šumarstva i drvne industrije na druge privredne i vanprivredne djelatnosti, u prošlosti i sadašnjosti, dobija se realnija slika o ulozi i doprinosu ovog privrednog kompleksa u privrednom i opštem razvoju.

U ovom osvrtu nećemo se upuštati u dokazivanje navedenih konstatacija, ali smo ih u početku naglasili zbog onog na što želimo skrenuti pažnju u daljem razmatranju. Sasvim je, naime, izvjesno da se razvojem pojedinih djelatnosti na nekom području i dostizanjem određenog nivoa razvijenosti ostvaruju sve više i dalje nove i brojne mogućnosti za mnoštvo međusobnih veza i međuzavisnosti. Čini se da je u šumarstvu i drvnjoj industriji bilo, i da još uvijek ima, kao u malo kojoj drugoj privrednoj grupaciji u našoj Republici, bez obzira na konstatovano stanje relativno visokog učešća u strukturi privrede, mnoštvo šansi, koje, na žalost, nijesu dovoljno i blagovremeno iskorišćavane. No, život nas uči da nikada nije kasno, pa zato i želimo skrenuti pažnju na te mo-

¹⁾ Uvodni referat na Savjetovanju, koje je organizovao Savez inženjera i tehničara šumarstva i drvne industrije Crne Gore, u Kolašinu 6. juna 1989. godine.

gućnosti, u želji da se što prije stvore uslovi za njihovo korišćenje i aktiviranje i na taj način doprinese podizanju privrednog i opštedruštvenog razvoja naše zajednice.

Našu pažnju u ovom osvrtu posvetili smo složenim problemima tzv. makroorganizacije djelatnosti šumarstva i drvne industrije, ubijeđeni da je to, zajedno sa problemima organizacije rada u pojedinim nižim organizacionim jedinicama, oblast rada gdje se može puno doprinijeti daleko većim i boljim privrednim efektima. Takve ocjene zasnivaju se na činjenici da je značajnije poboljšana materijalna i kadrovska osnova, kako u šumarstvu, tako i u drvnoj industriji. Otvorenost šumskih kompleksa je povećana, težak fizički rad u eksploataciji šuma sve se više zamjenjuje prikladnom mehanizacijom, a nivo obrazovanja zaposlenih poboljšava. U drvnoj industriji su modernizovane gotovo sve pilane, a dobrim dijelom i druga prerađivačka postrojenja. Izgrađeni kapaciteti drvne industrije (primarni) u stanju su da prerađe sve količine šumskih sortimenata (izuzev jednog dijela prostornog drveta koji je prerađivala Fabrika celuloze i papira u Ivangradu) koje prema utvrđenom godišnjem etatu može šumarstvo da proizvede. Pri tome treba imati u vidu da je struktura primarnih kapaciteta takva da omogućava racionalnu preradu raspoložive sirovine zavisno od njenog kvaliteta, odnosno vrijednosti (plemeniti ili blind furnir, standardna ili specijalna rezana grada, TT stubovi i željeznički pragovi, namjenska roba za finalizaciju itd.).

Nije potrebno, po našoj ocjeni, biti mnogo stručan da bi se moglo uočiti da rezultati koji se ostvaruju i u šumarstvu i u drvnoj industriji, mogu biti mnogo bolji. Zašto to nije tako, pored brojnih razloga tzv. objektivne prirode koji proizilaze iz mnogih neriješenih problema našeg privrednog sistema i koji sve više zakupljaju pažnju privrednih reformatora, smatramo da u uslovima Crne Gore još uvijek nije iznađena optimalna organizaciona forma koja bi najviše odgovarala i šumarstvu i drvnoj industriji, odnosno koja bi ovim djelatnostima, a time i privredi naše Republike, omogućavala dinamičniji i svestraniji razvoj. Pri tome se mora imati u vidu da su to djelatnosti u kojima je zavisnost poslovanja najmanje uslovljena nabavkama sa spoljnog tržišta, a da svoje proizvode najvećim dijelom treba da plasira u izvozu.

Danas u Crnoj Gori egzistiraju radne organizacije šumarstva i drvne industrije, formirane na teritorijalnom — opštinskom principu u kojima se odvija djelatnost gazdovanja šumama i djelatnost prerade drveta. Pored ovih djelatnosti u njima su, često, koncentrisane i druge, kao na primjer transport, trgovina, turizam i ugostiteljstvo i sl. Za gazdovanje šumama u dijelu Crne Gore koji pripada području tzv. krša, formirane su posebne radne organizacije za jednu ili više opština, ili su pak kao organizacione jedinice u okviru pojedinih komunalnih službi.

Šumarstvo i drvna industrija, kao tradicionalne privredne djelatnosti, kojima smo uglavnom i počinjali društveno organizovani industrijski razvitak, bile su neprestano pod izuzetno velikim uticajem raznih privredno-političkih struktura koje su se, po pravilu, zalagale za izgradnju kapaciteta na »svom«, opštinskom području, ne vodeći dovoljno računa o postojećim, a naročito ne o budućim mogućnostima racionalnije prerade raspoloživih šumskih sortimenata i primarnih proizvoda prerade drveta, pa na taj način ni o postizanju većih privrednih efekata i stvaranju uslova za dinamičniji, racionalniji i viši stepen razvoja. Veliki uticaj lokalnih privredno-političkih struktura ogleda se i u neracionalnom i promašenom finansiranju pojedinih objekata prerade drveta.

Kako je već istaknuto, proizvodne mogućnosti u segmentu privrede koji čini ovaj privredni kompleks (šumarstvo i drvna industrija), ocjenjuju se kao izuzetno velike. Na to su ukazale i brojne analize, studije i programi razvoja urađeni posljednjih godina. Međutim, iskorišćavanje tih mogućnosti nije išlo prema predviđenoj dinamici, tako da je ovaj segment privrede ostao i dalje, prema rezultatima koji se u njemu ostvaruju, na nedopustivo niskoj ljestvici u odnosu na iste djelatnosti u drugim područjima u našoj zemlji. Na to ukazuju i podaci izvedeni u sljedećoj tabeli.

Neki izvedeni pokazatelji učešća i dinamike u šumarstvu i drvnj industriji po republikama i pokrajinama

	(1)			(2)			(3)		(4)
	1986.	1977.	1987.	1986.	1977.	1987.	1977.	1987.	1987.
Jugoslavija	38,3	30,9	26,6	100,0	100,0	100,0	67,7	70,9	70,4
BiH	39,4	40,3	29,1	28,4	20,9	24,4	47,3	60,4	56,2
Crna Gora	46,5	40,6	39,8	2,3	2,3	1,9	20,4	36,8	38,9
Hrvatska	44,3	35,6	32,1	24,9	24,4	24,1	63,4	69,8	74,6
Makedonija	23,7	30,7	36,5	4,6	3,5	2,7	84,8	87,2	89,1
Slovenija	34,2	24,1	18,0	21,5	28,1	23,7	74,0	75,5	73,2
Srbija (bez pokr.)	33,0	24,7	23,8	11,4	12,6	12,3	81,7	75,1	77,6
Kosovo	19,2	40,6	31,7	1,7	1,0	1,2	74,6	91,5	84,5
Vojvodina	37,5	16,9	21,8	5,2	7,2	4,9	88,0	88,0	83,6

1. Učešće društvenog proizvoda šumarstva u društvenom proizvodu šumarstva i drvne industrije.
2. Učešće pojedinih republika i pokrajina u ukupnom društvenom proizvodu drvne industrije.
3. Učešće društvenog proizvoda finalne proizvodnje u ukupnom društvenom proizvodu drvne industrije.
4. Učešće zaposlenih u finalnoj proizvodnji u ukupno zaposlenim u drvnj industriji.

Iz ovih podataka se vidi da je učešće društvenog proizvoda ostvarenog u šumarstvu u odnosu na ukupno ostvarenje u šumarstvu i drvnoj industriji, u Crnoj Gori konstantno najveće i da je dinamika njegovog smanjenja u odnosu na ostala područja u kojima ova djelatnost, zbog prirodnih uslova ima veći značaj, najniža. To ukazuje da društveni proizvod u drvnoj industriji nije povećavan prema dinamici u drugim područjima, pa je zbog toga učešće šumarstva ostalo i dalje sa veoma visokim učešćem.

U stvaranju ukupnog društvenog proizvoda drvne industrije Jugoslavije, Crna Gora je zadržala izuzetno nisko učešće, koje se u posljednjem periodu još pogoršava (u deceniji 1977-1987. smanjeno je za 0,4 strukturna poena). Ako se ima u vidu činjenica da, globalno posmatrano, Crna Gora raspolaže sa 6,3% drvnih zaliha Jugoslavije, i 4,9% godišnjeg prirasta, kao i da obim proizvodnje šumskih sortimenata u šumama čini oko 3,5% ukupne proizvodnje u zemlji (godišnji obim ukupnih sjeća 3,9%), tada bi realno bilo očekivati i veće učešće drvne industrije u ostvarivanju privrednih efekata.

Učešće finalne proizvodnje u ukupnoj proizvodnji drvne industrije, posmatrano preko društvenog proizvoda, u Crnoj Gori je daleko niže nego u drugim područjima, a i od prosjeka u zemlji. Istina, u zadnjoj deceniji, došlo je do značajnijeg povećanja, ali je ova proizvodnja i dalje ostala znatno ispod iste u ostalim područjima.

Slično kao i kod učešća finalne proizvodnje je i učešće zaposlenih u ovoj proizvodnji u ukupnom broju zaposlenih u drvnoj industriji.

Sve nam ovo ukazuje na neophodnost promjena tog nepovoljnog stanja i iznalaženja rješenja za uspješnije poslovanje i budući razvoj, kako šumarstva tako i prerade drveta, naročito finalne.

Potreba za unapređenjem proizvodnje u šumarstvu naročito dolazi do izražaja kada se posmatraju trendovi potrošnje drveta. U periodu do 2000. godine predviđa se stalan porast potrošnje drveta u našoj zemlji, tako da se očekuje nivo potrošnje od oko 28 miliona m³, što u odnosu na sadašnji period predstavlja porast od preko 40%. Povećanje potreba za drvetom, prirodno, zahtijeva povećanje šumske proizvodnje, tj. povećanje prirasta šuma i poboljšanje njihovog opšteg stanja. Primjenom intenzivnih mjera gajenja šuma, zamjenom niskoproduktivnih vrsta drveća visokoproduktivnim, jačanjem fonda četinarskih šuma, konzervacijom izdankačkih šuma u visoke, proširenjem areala šuma, efikasnijom zaštitom šuma i posječenog drveta, racionalnijim korišćenjem drvne mase i dr. — može se značajnije uticati na obezbjeđenje potrebnih količina drveta. Poznato je na primjer da, prema prof. S a b a d i u, "... ukupna proizvodnja šumske biomase oscilira u veoma širokim rasponima, krećući se od 2 do 25 m³ bruto drvne mase po hektaru

godišnje. Kumulirana proizvodnja za vrijeme života sastojine od 0 do 100, odnosno 150 godina, kreće se od 500 do 1 800 m³ drvene mase po hektaru. Bez proredivanja veliki dio drvene supstance propada. Ostavi li čovjek šumu djelovanju prirode, ili što se u nas veli „šuma raste dok šumar spava“, na kraju ophodnje za iskorišćavanje ostaje ne više od desetine do u najboljem slučaju polovine drvene mase, koja se inače u racionalnijoj silvikulturi može ostvariti i ostvaruje se.²⁾ U odnosu na druga prirodna bogatstva upotrebnost vrijednost šuma ni izdaleka se ne iscrpljuje kroz obezbjeđenje potrebnog drveta, odnosno kroz ovu direktnu korist. Posredne koristi od postojanja kvalitetnih šuma i njihovog zahvatanja zemljišta po značaju i vrijednosti daleko premašuju neposredne koristi od obezbjeđenja drveta. Djelujući na zemljište koje pokrivaju, na užu i širu okolinu, šume blagotvorno utiču na cjelokupni proces reprodukcije ljudi, flore i faune. Opštekorisne funkcije šuma imaju pozitivan uticaj na egzistenciju i razvoj niza privrednih i neprivrednih aktivnosti i u tom smislu učestvuju u stvaranju vrijednosti u okviru tih djelatnosti, što se naročito odnosi na poljoprivredu, hidroenergetiku, saobraćaj i turizam, a u smislu vanprivrednih djelatnosti — na zdravstvo i rekreaciju. Sve ovo veoma je naglašeno u primjeru Crne Gore. Procjene razvijene američke sredine ovih relacija, na primjer, takve su da se direktne koristi og obezbjeđenja potrebnih količina drveta predstavljaju samo kao deseti dio ukupnih društvenih koristi, dok ostali dio pripada opštim funkcijama šuma. Kompleksno vrednovanje šuma u tom smislu u našim uslovima još nije ostvareno, ali iz dana u dan sve više ova saznanja prodiru u svijest naših ljudi. To je i logično ako se ima u vidu da je u dosadašnjem razvitku materijalna komponenta bila presudna za izvlačenje iz velike zaostalosti. Dostignuti stepen razvijenosti proizvodnih snaga i mogućnosti usmjeravanja razvoja na korišćenje i drugih, sada već raznovrsnijih formiranih i prirodnih potencijala, mogu da vode razvoj u pravcu kvalitativno višeg nivoa organizovanosti i življenja. Zbog toga ima mjesta pretpostavkama da će opštekorisne funkcije šuma, bez obzira na sadašnje teškoće u kojima se našla naša privreda i društvo, ubuduće sve više dolaziti do izražaja, kao i da će se i ova »neproizvodna« strana djelatnosti šumarstva više uvažavati i priznavati.

U razmatranju problema organizovanja smatramo da je potrebno, u najkraćim crtama podsjetiti na promjene u organizovanju djelatnosti šumarstva u Crnoj Gori od 1961. godine do danas. Osnovnim zakonima o šumama iz 1961. godine postavljeni su principi novog sistema gazdovanja šumama. Po tome zakonu napušten je administrativni sistem upravljanja šumskim gazdinstvima i ista su prešla sa statusa ustanova sa samostalnim finansiranjem na

²⁾ R. Sabadi, *Ekonomika šumarstva*, Zagreb, 1986, str. 24.

status privrednih organizacija. Ova promjena je trebala da pruži šansu radnim organizacijama u šumarstvu da bez dirigovanja i uplitanja sa strane uvedu onakvu organizaciju preduzeća, kao i gazdovanje šumama, kakva im najbolje odgovara. Naime, do sada je šumska privreda bila izložena mnogobrojnim organizacionim promjenama. Za razliku od drugih privrednih grana ove promjene su u šumarstvu imale veoma negativne posljedice, kako na ostvarivanje tekućih zadataka tako i na stvaranje uslova za bolje odvijanje razvojnih aktivnosti.

Da se novoformiranim privrednim organizacijama u šumarstvu Jugoslavije omogući što uspješnije gazdovanje sa šumama zakon je predvidio formiranje šumsko-privrednih područja, koja bi predstavljala organizacionu i ekonomsku bazu dovoljno snažnu za proširenu reprodukciju. Zbog otpora na koje se nailazilo na terenu prilikom određivanja granice ovih područja, ista se nijesu mogla u cjelini formirati u duhu zakona. Mnoga od njih ostala su mala, pa su i radne organizacije, kojima su ta područja data na upravljanje, bile male. U tako malim radnim organizacijama bila je i suviše sužena materijalna baza za prostu i proširenu reprodukciju šuma. U Crnoj Gori tada je formirano pet šumsko-privrednih područja, odnosno pet radnih organizacija, od kojih je jedna (najmanja) uskoro integrisana sa drvnom industrijom (Rožaj). Ova usitnjenost, kao i ukidanje fonda za unapređenje šumarstva, odrazili su se negativno na redovno održavanje i obnovu šuma od 1962. godine do danas. Usitnjenost preduzeća posebno je štetno uticala i na koncentraciju primarne prerade drveta, koja se, jednako kao i šumarstvo, može uspješno razvijati samo na širem prostoru.

Pokušaji da se izvrši okrupnjavanje šumsko-privrednih područja izradom odgovarajućih elaborata 1966. i 1983. godine nije uspio, što se može objasniti jačanjem komunalnog sistema i njegovim sve većim uticajem na ekonomsku politiku i privredne tokove na svom području. Kao rezultat takve politike došlo je do usitnjavanja većih radnih organizacija šumarstva po opštinama i »razbijanja« postojjećih šumsko-privrednih područja kao i njihovog objedinjavanja sa kapacitetima prerade drveta na nivou opštine.

Šumarstvo i drvna industrija su dvije sasvim različite djelatnosti, istina, upućene jedna na drugu, ali ne tako da ne bi mogle uspješno, čak i daleko uspješnije, da posluju ako nijesu objedinjene u jedan privredni subjekat, kao što je to slučaj sada u gotovo svim opštinama u Crnoj Gori, gdje su ove djelatnosti razvijene. Ranije, do donošenja ZUR-a djelatnost šumarstva je bila organizovana na širem prostoru koji je obuhvatao više opština, putem pet šumsko-privrednih područja (nikšičko, tarsko, pljevaljsko, limsko i ibarsko). Sprovođenje u život odredaba ZUR-a šumsko-privredna područja su, praktično razbijena, pa je došlo do formiranja radnih organizacija šumarstva i prerade drveta u okvirima opština. Prin-

cipi na kojima su, još 1961. godine, formirana šumsko-privredna područja, kao prirodne i ekonomski zaokružene cjeline, koje mogu samostalno da gazduju šumama i na taj način privreduju, štite, poboljšavaju narušeno pretjeranom eksploatacijom stanje šuma i povećavaju površine pod šumskom vegetacijom, praktično su suspendovani, što je sankcionisano i važećim Zakonom o šumama. Naime, Zakon o šumama je omogućio (član 15) da u okviru jednog područja šumama može gazdovati više radnih organizacija, koje, navodno, treba da, u cilju ostvarivanja zadataka predviđenih šumsko-privrednom osnovom, o tome sačine samoupravni sporazum. Smatramo da je bilo potrebno ovim Zakonom donijeti takvu odredbu da u jednom šumsko-privrednom području može gazdovati *samo jedna* radna organizacija, odnosno da se šumsko-privredno područje organizaciono ne može cijepati. Takvo opredjeljenje logično rezultira iz definicije po kojoj šumsko-privredno područje obuhvata šume i šumska zemljišta koja čine privrednu, geografsku i ekonomsku cjelinu s tim da se osiguraju uslovi za trajno, racionalno i uspješno gazdovanje. Prirodni uslovi su u uskoj vezi sa ekonomskim uslovima, jer dobro određene granice područja doprinose i njihovoj ekonomičnosti. Posmatrano sa ovih pozicija nije se smjelo dozvoliti organizaciono cijepanje šumsko-privrednih područja. To je, po našem dubokom uvjerenju, prije svega, posljedica uticaja lokalne politike na privredne tokove, što u osnovi, deklarativno, nijesu bile intencije Zakona o udruženom radu.

Formirani SOUR SIK »Crna Gora« 1975. godine, u koji su učlanjene i sve radne organizacije sa dijela Republike koji obuhvataju šumsko-privredna područja, kao i iz Titograda: INIS »Marko Radović«, »Drvoimpex« i Institut za šumarstvo i drvnu industriju, a koji je trebao da preuzme brojne zajedničke funkcije i zadatke (predviđene u Samoupravnom sporazumu o udruživanju), pod uticajem istaknute jako naglašene opštinske (lokalističke) politike, nije opravdao očekivanja, tako da je njegova uloga svedena na najmanju mjeru u ostvarivanju kakvih-takvih poslovnih informacija i dogovora.

Mada je situacija u pogledu organizovanosti u šumarstvu i drvnoj industriji zasluživala pažnju uže struke, odnosno Saveza inženjera i tehničara, i bez posebnog povoda, donošenje novog Zakona o preduzećima i akcije koje se u pojedinim radnim organizacijama šumarstva i drvne industrije već praktično odvijaju, sasvim opravdano je ubrzalo da se organizuje savjetovanje na kome bi se analizirale dobre i loše strane sadašnjeg stanja organizovanosti i tendencije koje su u toj oblasti prisutne. Naime, već se u pojedinim područjima vodi postupak koji praktično dovodi do potpunog razbijanja i kakvog-takvog »jedinstva« šumsko-privrednog područja i do formiranja organizacija za gazdovanje šumama na teritoriji svoje opštine i u funkciji je alimentiranje osnovnom sirovinom prerađivačkih kapaciteta (na svojoj teritoriji). U takvoj si-

tuaciji ne može se govoriti o racionalnom korišćenju raspoloživog sirovinskog (drvnog) potencijala šumsko-privrednog područja, a takođe ni o racionalnom korišćenju izgrađenih kapaciteta za preradu drveta.

Indikativno je da se tendencije dezintegracije, umjesto integracije, uglavnom javljaju kada je riječ o OOUR-ima koji gazduju kvalitetnim visokim šumama. Međutim, pri tom se zaboravlja osnovni princip gazdovanja šumama — princip trajnosti, povećanja prinosa i ekonomsko gazdovanje na cijeloj šumsko-privrednom području. Tako se dezintegracijom šumsko-privrednog područja u organizacionom smislu dezintegrisu i ostale, osnovne funkcije tog područja (privredne, opštekorisne). Zaboravlja se da su šumsko-privredna područja omeđena i locirana tako da čine prirodnu i ekonomsku cjelinu (to nijesu opštinski atari) i razbijanje tih cjelina vodi ka degradiranju šuma, odnosno oblasti šumarstva u cjelini, jer su opšte šumsko-privredne osnove vezane u potpunosti za šumsko-privredno područje.

Zakon o preduzećima, koji, tek što je usvojen, po našoj ustaljenoj praksi već u nekim elementima osporavamo i mijenjamo, predviđa da, shodno članu 85. Ustava SFRJ kojim su šume tretirane kao dobro od opšteg društvenog interesa, odnosno dobro u opštoj upotrebi, uživaju posebnu zaštitu i koriste se pod uslovima i na način koji je propisan posebnim zakonom. U amandmanima na Ustav SFRJ (Amandman XI, tačka 2, stav 4) predviđeno je da društveno-politička zajednica može osnovati javno preduzeće (radnu organizaciju) ako je obavljanje djelatnosti tog preduzeća nezamjenjiv uslov života i rada građana ili rada drugih organizacija na određenom području.

Bez obzira što je prelazni rok za usklađivanje organizacije i samoupravnih akata, posebno zbog organizacija udruženog rada čiji se način organizovanja dobrim dijelom uređuje i posebnim zakonima (kao što je to šumarstvo), određen do 31. 12. 1991. godine (član 192, stav 3 Zakona o preduzećima) neke radne organizacije šumarstva i drvne industrije su preduzele određene aktivnosti da što prije izvrše to usklađivanje, bez obzira na postojeće odredbe, odnosno eventualne izmjene Zakona o šumama, stvarajući na taj način još veće probleme u iznalaženju i sprovođenju u život boljih i optimalnijih rješenja.

Najoptimalnija organizaciona rješenja sastoje se u tome da jedno šumsko-privredno područje bude u nadležnosti gazdovanja jedne organizacije. Ovakvo gledanje je posljedica opšte poznate specifičnosti šumske proizvodnje koju karakteriše manja intenzivnost privređivanja zbog čega gazdinska područja treba da obuhvataju, po mogućnosti, što veće komplekse.

Pitanje veličine šumsko-privrednog područja bila su i ranije predmet ispitivanja i analiza. Uprkos nekih tendencija da se po-

jedina područja podijele, pocijepaju i sl., prevladalo je mišljenje, u našoj stručnoj javnosti, da suštinski interes uspješnog gazdovanja leži prije svega u povećanju, a ne u cijepanju područja.

Naglašeno isticanje problema organizovanja djelatnosti šumarstva, kako u ranije urađenoj studiji, tako i u ovom uvodnom izlaganju, ne znači zapostavljanje značaja integracionih formi organizovanja u djelatnosti prerade drveta. Naprotiv, moraju se analizirati i pozitivni i negativni efekti integracionih veza šumarstva i prerade. Nesumnjivo, postoje brojne veze i prirodna upućenost jednih na druge organizacija ovih djelatnosti, što ne znači da se ta prirodna upućenost jednih na druge ne može njegovati i razvijati i u drugim organizacionim formama.

Lanac reprodukcije u privredi se ne prekida ako se dio procesa proizvodnje odvija u jednoj, a drugi dio u drugoj organizaciji. Veza između šumarstva i prerade drveta je nesporna. Pri tome moramo imati u vidu da je ta veza najizraženija i ostvaruje se praktično samo u užim djelatnostima: u eksploataciji šuma i primarnoj preradi. Ako se ima u vidu činjenica da pojam šumarstvo, odnosno gazdovanje šumama, podrazumijeva i niz neophodnih radnji i procesa kao i da sam proces eksploatacije (faza sječe) izuzetno djeluje na buduću izgled šume, odnosno na proces reprodukcije u budućem periodu od 80-100 godina, a da prerada drveta uključuje brojne radne operacije čisto tehničkog karaktera koje su u osnovi kratkoročne, i pod velikim uticajem zahtijeva tržišta to smatramo da je sasvim racionalno djelatnost šumarstva izdvojiti od prerade drveta i učiniti je što manje ranjivom zbog negativnog uticaja eventualno lošeg poslovanja u preradi drveta.

U sadašnjim uslovima u kojima svaka organizacija udruženog rada, ako loše posluje, treba da ide u stečaj, odnosno likvidaciju, treba sagledati poseban položaj i značaj djelatnosti šumarstva u smislu značaja šumskog bogatstva kao -dobra od opšteg interesa- i racionalnim organizacionim formama obezbijediti uslove ekonomskog gazdovanja šumama na velikim površinama. Mada u praksi ima dosta primjera uspješnog poslovanja integrisanih sistema šumarstva i prerade drveta, ipak, i u lim primjerima, a u onima koji slabije posluju posebno, redovno se konstatuje zaostajanje šumarstva u pogledu gajenja šuma, otvorenosti itd.

Poseban problem u ovim integrisanim sistemima predstavlja interno tržište i interne cijene, koje su redovno niže od tržišnih, što se negativno odražava na djelatnost šumarstva. To automatski znači i manji dohodak u ovoj djelatnosti i manja izdvajanja za reprodukciju, pa zbog toga često dolazi i do nezadovoljstva i remećenja odnosa, kao i do problema u snabdijevanju osnovnom sirovinom kapaciteta prerade.

U integrisanim radnim organizacijama šumarstva i prerade drveta formirani su kolegijalni poslovodni organi. U ovakvom siste-

mu organizovanja najčešće je zastupljeno više OOUR-a, ili drugih organizacionih jedinica, iz oblasti prerade drveta i jedan iz oblasti šumarstva. U njima se formira dosta jaka rukovodeća struktura sa poslovnim organom na čelu, što u izvjesnim slučajevima, predstavlja jedan od razloga djelovanja neformalnih centara moći i uticaja, koji su, u sprezi sa strukturama formiranim na sličnom principu u odgovarajućoj društveno-političkoj zajednici, postali osnovni subjekti samoupravnog odlučivanja. Time, sa jedne strane dolazi do majorizacije odlučivanja u odnosu na radnički savjet i samoupravne organe u osnovnoj organizaciji, ali i dezavuisanja radne organizacije u čijem sastavu je OOUR, tj. njenih samoupravnih i poslovnih organa. To posebno dolazi do izražaja u dislociranim osnovnim organizacijama udruženog rada šumarstva.

Zalaganje za posebno organizovanje djelatnosti šumarstva³⁾ ne znači i zalaganje za poseban tretman koji bi imao neki privilegovan karakter iz kojeg bi mogao da se izrodi i monopolski položaj ove djelatnosti i lagodan život bez adekvatnog rada. I u ovoj djelatnosti moraju biti uspostavljeni takvi odnosi da samo rad i njegovi rezultati utiču na položaj radnika, pri čemu se mora voditi više računa o uslovima koji bi omogućili veći stepen formiranja stalne radne snage i u ovoj djelatnosti.

Drvena industrija ima brojne probleme u poslovanju i razvoju, čije rješavanje mora postati glavna preokupacija u budućem radu. Čini se da je briga oko obezbjeđenja osnovne sirovine neopravdano odvlačila i suviše veliku pažnju drvoprerađivača, a manju racionalnoj preradi raspoložive sirovine i razvoju finalne prerade. U situaciji kada dominiraju primarni kapaciteti to je donekle i razumljivo, ali rezultat, vidljiv i kroz ranije navedene odnose i učešća pojedinih vrsta prerade, je očigledan. Šumski sortimenti koje propisanim načinom gazdovanja naše šumarske organizacije godišnje mogu obezbijediti preradi drveta, stavljaju se na korišćenje, odnosno na racionalnu preradu, pogonima za preradu drveta. To podrazumijeva da prerada drveta mora platiti to drvo po tržišnim cijenama. Ako to ona nije u mogućnosti, kao najbliža šumskim kompleksima i gdje su troškovi transporta niži, tada očigledno u njoj postoje mnogi problemi koje treba rješavati, ali ne na račun, odnosno teret šumskog bogatstva. Normalno, u vanred-

³⁾ Podsjećamo da prema jedinstvenoj klasifikaciji djelatnosti («Sl. list SFRJ», br. 34/76), šumarstvo (šifra 03), predstavlja privrednu oblast, koja je dalje podijeljena na podgrupe, i to: uzgoj šuma (šifra 030001), zaštita šuma (030002), iskorišćavanje šuma (šifra 030003) i lov, uzgoj i korišćenje divljači (030004), dok prerada drveta pripada oblasti industrije (šifra 01), koja se dalje dijeli na grane industrije (drvena industrija 0122) itd. Za praćenje rezultata rada i poslovanja, publikovanje podataka i dr. radi izučavanja, analiziranja, poređenja i dr. nužno je organizacionim rješenjima, kao minimum, obezbijediti prikupljanje i obradu neophodnih informacija prema navedenoj klasifikaciji, što danas u mnogim slučajevima nije obezbijedeno.

nim uslovima, koji mogu biti izazvani prirodnim nepogodama, požarom i sl., mora se računati sa velikom dozom solidarnosti između šumarstva i prerade drveta. U razmatranju problema organizovanja šumarstva i drvoprerade postavlja se jedno logično pitanje: kako racionalno posluju brojne radne organizacije prerade drveta širom Jugoslavije koje u svom sastavu nemaju organizacione djelove šumarstva koji im obezbjeđuju osnovnu sirovinu po izuzetno povoljnim uslovima? Zar mnogi od nas nijesmo bili u prilici da na Zapadu vidimo kako se od šumskih sortimenata, često nekvalitetnijih od onih koje mi koristimo za ogrjev, izrađuje najsavremeniji ili izuzetno skupi stilski namještaj i dr.?

Krajnje je vrijeme da se drvna industrija Crne Gore počne razvijati prema stvarnim mogućnostima i prema jednom dobro osmišljenom programu. Takvih programa i ranije smo imali, ali smo ih potisnuli našim preljeranim preokupacijama problemima sirovine i razvoja primarne prerade na našem području. Svakako i promašaji u investiranju pojedinih objekata dosta su unazadili ukupan razvoj drvne industrije u našoj Republici.

Kada razmišljamo o razvoju drvne industrije na našem području tada svakako imamo u vidu racionalnu preradu raspoloživih šumskih sortimenata u što vrijednije finalne produkte. Da bi se takav razvoj ostvario nije potrebno razmišljati o velikim fabrikama koje zapošljavaju hiljade radnika, već o većem broju manjih, fleksibilnih, odnosno tržištu prilagodljivih prerađivačkih kapaciteta koji će raditi po unaprijed dobro tehnički i tržišno obradenom programu proizvodnje. Takav program se ne može uraditi u sadašnjim uslovima razjedinjenosti i zatvorenosti u okvirima opština, već samo zajedničkim radom izuzetno stručnih i kreativnih kadrova, kojih, nažalost, u našoj struci nemamo dovoljno. Kako možemo pravdati činjenicu da se, recimo, pogon za finalnu preradu u SIK-u »Bor« u Plavu godinama ne pušta u rad, uprkos činjenice da su u ovoj opštini problemi zapošljavanja izrazito veliki? Koliko smo uspjeli aktivirati kapacitete za proizvodnju montažnih kuća u SIK-u »V. Jakić« za potrebe izvoza (ako već ne možemo za naše potrebe), a događaji u nekim zemljama su tome išli na ruku (zemljotres u Jermeniji, ratna razaranja u arapskim zemljama i sl.)? Što smo do sada uradili da koristimo povoljnosti koje pruža luka Bar i njena carinska zona za formiranje prikladnog kapaciteta drvoprerade? Ovim samo želimo ukazati na izuzetne i velike mogućnosti drvne industrije ako se organizuje da nastupa zajednički — združeno, a ne separatno — svaka za sebe. Pri tome uvijek imamo u vidu i velike unutrašnje rezerve koje postoje u radnim organizacijama i koje boljom organizacijom rada i tehnološkom disciplinom mogu biti korišćene, što će doprinijeti boljem poslovnom rezultatu.

Kada se govori o razvoju drvoprerade mišljenja smo da treba ukazati i na nužnost kvalitetnijeg vida školovanja neophodnog ka-

dra za potrebe buduće drvoprerade. Pri tome se ne misli na univerzitetsko obrazovanje, mada bi i ovaj vid obrazovanja zasluživao veću pažnju od strane za to nadležnih, prije nego za mnoge formirane univerzitetske jedinice koje školuju kadrove za Zavod za zapošljavanje. Ubijedeni smo da bez dobrog drveno-industrijskog kadra ne može biti veće i kvalitetnije proizvodnje u ovoj grani industrije.

Pitanje organizovanja djelatnosti šumarstva i drvoprerade u Crnoj Gori, svakako zaslužuje temeljnije izučavanje koje bi omogućilo da se odabere i uspostavi takva organizacija koja bi omogućila racionalno korišćenje raspoloživih prirodnih resursa, radne snage i kadrova, kao i već formirane materijalne osnove, a posebno koja bi omogućila budući dinamičniji razvoj ovih djelatnosti. Ipak, čini se da i dosadašnje praćenje i povremeno izučavanje ovih problema, daje nam osnova da iznesemo svoje konačne predloge za buduće organizacione forme u ovim oblastima:

Prvo, djelatnost šumarstva trebala bi biti organizovana tako da šumama u jednom šumsko-privrednom području gazduje jedno preduzeće, koje bi imalo karakter javnog preduzeća (prema odredbama Zakona o preduzećima). Bilo bi izuzetno dobro ako bi, pri tome, uspjeli da «okrupnimo» sadašnja šumsko-privredna područja, onako kako je to u do sada urađenim ekonomsko-tehničkim dokumentacijama predlagano i objedljivo dokazivano, jer bi to imalo višestruke prednosti nad postojećim. Na taj način bi se uspjelo da se trajno očuva jedinstvo šumsko-privrednog područja, vodeći računa o dugoročnim i cjelovitim interesima savremenog šumsko-privrednog razvoja i u interesu napretka kolektiva koji su nosioci tog razvoja, a i interesa društvene zajednice.

Bilo bi takođe svrsishodno formiranje jednog šumsko-privrednog područja za gazdovanje šumama koje sada nijesu obuhvaćene područjima (područje krša) i za gazdovanje ovim šumama formirati posebno javno preduzeće. Ovo, tim prije, što je zahvaljujući napuštanju znatnog dijela prostora ovog dijela Crne Gore od strane stanovništva, a time i od svakog vida korišćenja postojećeg šumskog fonda, već duži period vremena, došlo do prirodne, spontane, obnove znatnog dijela šuma, koji bi mogao da bude korišćen u razne svrhe.

Probleme proširene reprodukcije bilo bi najcjelishodnije rješavati putem Fonda za unapređenje šumarstva, koji bi bio formiran transformacijom postojećeg SIŽ-a za pošumljavanje goleti, u osnovi zadržavajući osnovna rješenja u prikupljanju sredstava za ove namjene. Na taj način bi se obezbjeđivala sredstva za unapređivanje šumarstva, putem doprinosa svih korisnika koristi od šuma, kako na području krša, tako i na dijelu Republike obuhvaćenog šumsko-privrednim područjima.

Ocijenjujemo da je neprihvatljivo za našu struku, osnivanje posebnih lovišta i lovnih gazdinstava na šumskim prostorima krša i drugih djelova Republike, van nadležnosti šumskih gazdinstava. Za kompleksno gazdovanje šumama, koje obuhvata čitav eko-sistem (i floru i faunu) na jednom prostoru, po našoj ocjeni bilo bi najracionalnije formirati i osposobiti za uspješan rad jednu šumsko-privrednu organizaciju, odnosno preduzeće.

Takođe ocjenjujemo da bi našu pažnju zasluživalo i da se ponovo pokrene pitanje gazdovanja šumama tzv. »posebne namjene«, tj. šumama nacionalnih parkova. Ovo, tim prije, ako se djelatnost šumarstva organizuje u formi tzv. javnog preduzeća, gdje društveni interes mora biti obezbijeden na najbolji način i od društva bolje praćen i kontrolisan. Postavlja se samo po sebi pitanje: zar šumarstvo ne može gazdovati i šumama u nacionalnim parkovima prema urađenim obaveznim elaboratima kojima se obezbjeđuje ta posebnost, odnosno zaštita i gajenje, a to, navodno, može da obezbijedi uglavnom nestručno osoblje (sa časnim izuzecima), koje sada brine o dijelu parkova, odnosno o šumama u njima i uglavnom ostvaruje suprotne efekte od očekivanih.

Drugo, djelatnost drvne industrije treba, po našoj ocjeni, da bude organizovana tako da se koriste sve prednosti integracionih veza, odnosno zajedništva na našem prostoru, a i šire. To će se moći ostvariti jedino na osnovi zajedničkog programa rada, osnivanjem i uspješnim djelovanjem jake zajedničke istraživačko-razvojne službe, koja bi uspješno razrađivala programe proizvodnje, njihovo dlijaznjiranje i projektovanje, pripremu proizvodnje i njeno raščlanjivanje po izvršiocima (pogonima, radionicama), do sinteze, odnosno montaže i formiranja i plasmana zajedničkih gotovih proizvoda. Zato je potrebno formirati čvršću integrisanu proizvodnu cjelinu od radnih organizacija (preduzeća) drvne industrije koja bi imala navedene zajedničke funkcije. Takvu formu organizacije novi **Zakon o preduzećima** predviđa u formi tzv. združenog ili složenog preduzeća.

Treće, društvena javna preduzeća (ili jedno javno preduzeće) za gazdovanje šumama i društvena preduzeća drvne industrije, zajedno sa Preduzećem za unutrašnju i spoljnu trgovinu -Drvoimpex- i Institutom za šumarstvo i drvnu industriju, trebali bi da se udruže u složeno preduzeće, čime bi bila omogućena njihova trajna veza i saradnja u radu i poslovanju. Praktično, na nivou tog budućeg složenog preduzeća obavljale bi se zajedničke funkcije ove reprodukcione cjeline, a koje su trebale biti obavljene i do sada u okviru postojećeg SOUR-a. Ti zajednički ciljevi, odnosno zadaci, u osnovi su dobro predviđeni u Samoupravnom sporazumu o udruživanju u SOUR, a predviđaju:

- usklađivanje i rješavanje tekuće i dugoročne poslovne i razvojne politike;
- zajedničko rješavanje politike prometa i njegovo unapređivanje;
- udruživanje rada i sredstava;
- jedinstvenu politiku stručnog uzdizanja i osposobljavanja kadrova;
- primjenu savremene tehnologije u šumarstvu i preradi drveta;
- bolju organizaciju i podjelu rada, specijalizaciju i proizvodnu kooperaciju;
- razvoj proizvodnih kapaciteta s orijentacijom na viši stepen finalizacije;
- obezbjeđenje domaćih i inostranih finansijskih i komercijalnih kredita za tekuće poslovanje i razvoj;
- međusobno isporučivanje sirovina, repromaterijala, rezervnih djelova i dr.;
- zajedničko nastupanje na domaćem i inostranom tržištu;
- druge zajedničke aktivnosti (informatika, standardizacija, kompjuterizacija, praćenje i analiza poslovanja i dr.).

Složeno preduzeće je, u stvari, izvedeni pojam složene organizacije udruženog rada. Ocjenjuje se da bi, jačanjem stručnih službi složenog preduzeća, za uspješno obavljanje navedenih i drugih zajedničkih poslova i zadataka, kako to zajednički ekonomski i društveni interesi zahtijevaju, mogli da se rješavaju svi značajniji problemi zajedničkog poslovanja i razvoja, kako šumarstva, tako i drvne industrije. Izdizanje brojnih i složenih problema poslovanja i razvoja ovih djelatnosti iznad uticaja lokalnih društveno-političkih struktura, uz vođenje računa o ostvarivanju najpovoljnijih efekata za društvo u cjelini, šumarstvo i drvna industrija bi u relativno kratkom roku mogli da ostvare daleko povoljnije rezultate.

Složeno preduzeće, odnosno njegove stručne službe, treba tako osposobiti i ekipirati sposobnima i kreativnim kadrovima koji će pokretati inicijative i preduzimati brojne aktivnosti za ostvarivanje i proširivanje proizvodnje, njene realizacije na domaćem i inostranom tržištu, za istraživački i razvojno-aplikativni rad i dr., a ne da radne organizacije daju zadatke složenoj organizaciji. U takvoj situaciji, kada preduzeća osjete korisnost od udruživanja u većoj mjeri nego do sada, i kada se privređivanje u ovim djelatnostima oslobodi pretjeranog uticaja lokalističkih aspiracija u rješavanju pojedinih razvojnih, kadrovskih, socijalnih i drugih problema, a inicijative se prepuste motivisanim i sposobnim privrednicima, tada se mogu očekivati i značajniji pozitivni pomaci u privređivanju i razvoju.

Čini se da bi, na ovakav način organizovane djelatnosti šumarstva i drvne industrije na našem prostoru, mogle da se svestranije i uspješnije razvijaju i da ostvaruju funkcije i obaveze koje društvo od njih s pravom očekuje.

Na osnovu inicijative članstva Saveza ITSID Crne Gore, a povodom izlaska Zakona o preduzećima, i pokrenutog postupka izmjene i dopune Zakona o šumama, Predsjedništvo Saveza ITSID Crne Gore organizovalo je raspravu na temu: «Problemi organizovanja šumarstva i drvne industrije Crne Gore».

Predsjedništvo je na sjednici održanoj dana 6. 5. 1989. godine, prihvatilo ovu temu za raspravu i organizovalo Savjetovanje koje je održano 6. 6. 1989. godine u Kolašinu.

S obzirom na značaj teme o kojoj je vođena sadržajna i iscrpna rasprava, savjetovanju su, pored predstavnika šumarstva i drvne industrije, prisustvovali predstavnici: Predsjedništva SR Crne Gore, Predsjedništva SSO Crne Gore, Republičkog sekretarijata za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu, Republičkog sekretarijata za privredu, Republičke konferencije pokreta garana, Privredne komore SR Crne Gore, SOUR-a ŠIK «Crna Gora» i sredstava javnog informisanja.

Polazeći od uvodnog izlaganja pripremljenog za ovo savjetovanje, složenosti problematike kao predmeta rasprave, brojnih i sadržajnih diskusija u kojima su učestvovali i predstavnici društveno-političkih i državnih organa Republike, ocijenjeno je, da *sadašnja organizovanost šumarstva i drvne industrije ne odgovara ni šumarstvu ni drvnoj industriji*. Uvažavajući argumente koji su po ovom pitanju izloženi na savjetovanju, a da bi se obezbijedio opštedruštveni interes u gazdovanju šumama i iznašli najpovoljniji funkcionalni, ekološki i tržišni oblici organizovanja, Savjetovanje je donijelo sljedeće

ZAKLJUČKE

1. Polazeći od činjenice da šume kao dobro od opšteg interesa sa svojim polivalentnim funkcijama predstavljaju značajnu vrijednost za nacionalnu ekonomiju i nezamjenjivi faktor za život ljudi uopšte, samim tim zaslužuje poseban tretman. Postojeće organizacione forme i neke tendencije ugrožavaju ovu funkcionalnost, pa se radi toga predlaže organizovanje šumskog gazdinstva (javnog preduzeća) najmanje na nivou postojećih šumsko-privrednih područja (Zakon o šumama «Sl. list SFRC», br. 19/86).

Optimalna varijanta organizovanja šumarstva je jedno javno preduzeće za teritoriju svih sadašnjih šumsko-privrednih područja, kako je to ranije urađenim ekonomsko-tehničkim dokumentacijama predlagano.

2. Gazdovanje šumama i šumskim zemljištima izvan šumsko-privrednih područja (crnogorski krš) takođe bi trebalo organizovati putem javnog preduzeća za teritoriju postojećih šumskih gazdinstava, odnosno, kao jedno javno preduzeće za područje čitavog krša.

3. Sadašnje stanje šuma i šumskih zemljišta u Republici zahtijeva mnogo veća ulaganja u cilju unapređivanja šumskog fonda i obezbjeđenja svih funkcija šuma, što podrazumijeva transformaciju sadašnjeg RSIZ-a za pošumljivanje u Fond za unapređenje šuma. Ovaj Fond bi trebalo da ima status pravnog lica, a u stručno-administrativnom pogledu trebalo bi da bude organizovan na najracionalniji način.

4. U cilju unapređenja lovstva, korišćenja i unapređenja sporednih šumskih proizvoda i budućeg gazdovanja šumama posebne namjene (nacionalni parkovi) neophodno je proučiti sadašnju organizaciju i predložiti odgovarajuće mjere za integralno gazdovanje sa svim dobrima u okviru šumsko-privrednih područja.

5. Postupak na izmjeni i dopuni Zakona o šumama, na bazi ovih zaključaka i ocjena, trebalo bi ubrzati i na taj način razriješiti neke dileme vezane za dalje organizovanje šumarstva i drvne industrije. Treba imati u vidu da ove izmjene i dopune treba usvojiti prije organizovanja na osnovama Zakona o preduzeću.

6. Drvnu industriju kao fleksibilnu komponentu šumsko-drvnog kompleksa Republike, trebalo bi organizovati poštujući tržišne principe, računajući na sopstvenu sirovinu, kojom se alimentira sa preko 90% od ukupnih drvnih sortimenata. S obzirom na sadašnji stepen finalizacije i društvene trendove, jedina šansa na svjetskom i domaćem tržištu, sa većim stepenom finalizacije, specijalizacije, podjele rada i savremenim marketingom.

Ocjenjuje se da Savjetovanje nije dovoljno tretiralo organizacione forme u dijelu prerade drveta, pa je nužno postojeće organizacione oblike i njihovu međusobnu vezu u ovoj grani posebno proučiti i iznaći adekvatna rješenja.

7. Predstavnici organizacija drvne industrije («Tara» — Kolašin i «Polimlje» — Ivangrad) smatraju da je najracionalniji oblik udruživanja organizovanje šumarstva i drvne industrije kao prostog preduzeća, po teritorijalnom principu, na nivou sadašnje radne organizacije sa naglašenim subjektivitetom šumarstva. Predstavnik «Javorka» — Nikšić smatra da je najbolji organizacioni oblik stvaranje prostog preduzeća šumarstva i drvne industrije na nivou jednog šumsko-privrednog područja.

8. Zajedničke probleme razvoja šumarstva i prerade drveta i probleme prometne sfere trebalo bi rješavati kroz Složeno preduzeće šumsko-drvnog kompleksa Crne Gore u skladu sa potrebama razvoju ovog kompleksa i zahtjevima domaćeg i stranog tržišta.